

ALISHER NAVOIY INSONPARVARLIK G'OYALARINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Nazarova Gulnozxon Zaylobiddinovna

Farg'ona viloyati Uchko'prik tumani 29-umumiy o'rta ta'lim maktabining ona-tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya : ushbu maqolada Alisher Navoiy ma'naviy merosida insonparvarlik g'oyasini va uning ijodida komil inson to'g'risidagi qarashlarini manbalari bilan keltirib o'tilgan

Kalit so'zlar : odamiylar odamiysi, Navoiy falsafiy, mutafakkir

Buyuk o'zbek shoiri, ulug' mutafakkir, taniqli davlat arbobi Alisher Navoiyning ijodi serqirra, asarlari ijtimoiy-falsafiy, siyosiy, axloqiy fikrlarga boy bo'lib, insonparvarlik ruhi bilan sug'orilgandir. Navoiy insonni nihoyatda ulug'laydi, uni yashashga, baxtli-saodatli bo'lishga, dunyoni obod qilishga, o'zidan yaxshi iz qoldirishga chaqiradi. Inson Xudoning zuhurotidan iboratligini anglamaslik baxtsizlikka, halokatga olib boradigan nodonlik, deydi shoir. Ana shuning o'zi ham Alisher Navoiy falsafiy g'oyasi asosini tashkil etadi. Navoiyning har bitta asari chuqur ta'limiy o'gitlarga, boy tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Ular aqlni toblaydi, inson qalbining go'zallashishiga sabab bo'ladi. Uning asarlari bilan yaqinlashish kitobxonga ulkan ta'limiy axborotlarni beradi, uning ma'naviyatini o'tmishning nurli mash'allari bilan nurlantiradi, insondagi mudrab yotgan ko'plab ezgu tuyg'ularning yangicha bir jilva bilan uyg'onishiga sabab bo'ladi. Ularda Vatan va vatanparvarlik, qahramonlik, mardlik, matonat, bag'rikenglik, insoniylik, insonparvarlik, mehr va muhabbat, milliyma'naviy qadriyatlar ardog'i mutlaqo takrorlanmas qirralari bilan namoyon bo'ladi. Alisher Navoiy o'zining o'lmas asarlari bilan o'zbek xalq klassik adabiyotini jahon adabiyoti va umumbashar madaniyati miqyosiga olib chiqqan buyuk shoirdir. Navoiyning "Hamsa"si uning ijodidagi yana bir porloq cho'qqidirki, u yolg'iz o'zbek adabiyotini emas, balki butun Sharq adabiyotining bebaho bezagidir. Shoir bu besh dostonini ikki yilcha qisqa vaqt mobaynida yaratadi.

Asarda inson, insoniylik belgilari, "odamiylar odamiysi", ya'ni bugunning tili bilan aytganda, komil shaxs haqida ko'pgina fikrlar uchraydi Navoiy insonni ulug'laydi. Uning ko'ngli muqaddas ekanligini takror-takror ta'kidlaydi. Ayni paytda har bir kishi ezgu nom qoldirishi, umrini yaxshiliklar qilish bilan kechirishi muhimligini uqtiradi. Buyuk insonparvar shoir o'rta asrdagi Uyg'onish davrining boshqa ulug' zotlari singari butun hayotida haqiqiy inson qanday bo'lishi lozimligini ko'rsatdi. U o'z davridagi nohaqlikka,

adolatsizlikka qarshi kurashdi va buni o'z asarlarida ifodaladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, shoirning shaxsiy na'muna bo'lganligi o'z navbatida uning asarlaridagi insonparvarlik va ezgulik g'oyalarining o'ziga hos talqinini yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. "Xamsa" dostoni Alisher Navoiyning shoh asaridir. Navoiy ona tilidagi adabiyotga mumtoz "Xamsa" an'anasini olib kirdi. Navoiy "Xamsa" si XV asrdagi xalqimiz ma'naviy taraqqiyotining ko'zgusi bo'lib, unda o'sha davr turmushi, xalq hayoti, din va diyonat, odob va axloq haqidagi qarashlar o'z ifodasini topgan va o'z navbatida boshqa "Xamsa" lardan farq qilgan alohida xususiyatlar asosida bo'lgan insoniylik va boshqa ezgulik g'oyalarining talqiniga ega. Jami 54 ming misradan iborat Navoiy "Xamsa" si 1483-1485 yillarda yozilgan bo'lib, quyidagi 5 ta dostonidan iborat: "Xayrat ul – abror", "Layli va Majnun", "Farxod va Shirin", "Sab' ai Sayyor", "Saddi Iskandariy". Agar Navoiy "Xamsa"sida jamlangan dunyoqarashini yaxlit bir tizim sifatida olib qaraydigan bo'lsak, uning markazida, shubhasiz, inson, shoirning otashin gumanizmi, odamiylik konsepsiyasi, adlu insof, sahovat va muhabbat haqidagi fikr-o'ylari, ezgulikka payvasta buyuk tafakkur olami yotadi. Navoiy ijodida eng asosiy

insonparvarlik va ezgulik g'oyalarining o'ziga hoslik tomoni shundaki, o'zi yashagan davrgacha faoliyat yuritgan barcha mutafakkir va ijodkorlardan farqli ravishda ilohiylik va dunyoviylik tamoyilini uyg'unlashib ketganligidadir. Ilohiy g'oyalar, timsollar uning uchun inson hamisha intiladigan ideal olam bo'lsa, dunyo shu

ideal olamning ko'zgusi, ibrat va saboq maydoni. Zero, insonda koinotning, ilohiy olamning hikmatlari, mohiyati aks etgan. Ayniqsa, bu boradagi qarashlar "Hayrat ul – abror" dostonini asosini tashkil etadi. "Neki olami kubroda bor-olami sug'roda bor"- deydi Navoiy ushbu dostonida. Olami kubro- katta olam, ya'ni koinot, borliq. Olami sug'ro-kichik olam, ya'ni inson. Bunday qarash aslida Odam Atoning yaratilishi haqidagi rivoyatga borib taqaladi. Odam Ato, Qur'oni karimda aytilishicha, tuproqdan yaratilib, keyin unga Alloh o'z ruhini yuborib, jon ato etadi. Demak, inson modda va ruh yoki tabiat va ilohdan vujudga kelgan. Shu bois inson tiynatining o'zida majoz va haqiqat, ilohiylik va dunyoviylik mujassam. Bu olam yagonaligi haqidagi vahdat ul-vujud ta'limotiga muvofiqdir. Shunga ko'ra, inson avvalo o'zini, keyin Alloh yaratgan jamiki ilmu hikmat, ma'rifat-ma'naviyatini bilib, o'z Xoliqini tanib, musaffo ruh holida qayta vahdoniyatga qo'shilmog'i darkor. Shu yo'lda inson axloqi poklanadi va u komillik darajasiga ko'tariladi. Alisher Navoiy soxta dindorlik, dindan o'z shaxsiy manfaatlari yo'lida foydalanish, botiniy olamga qaramay, zohiriy rasm - rusumlarni bajarish bilan kerilish, riyokorlik, shavqatsizlikni qoralaydi. Inson avvalo yaxshi axloqi, niyatining (himmatining) ulug'vorligi, ilohiyligi bilan inson. Agar bunday bo'lmasa, ya'ni kishi qalbida ezgulikka, xayrga muhabbat bo'lmasa, uning imoniga ishonish qiyin. Imon botiniy olamning tozaligi va butunligi, haqqa yaqinligini namoyon etib turishi kerak. Shu zaminda Navoiyning butun ijodi aqidaparastlik, diniy sxolastika va jaholatni rad etadi. Aynan ushbu mulohazalar boshqa hech bir mutafakkir ijodida uchramagan.

Dinning faqat ezgulik yo'lida hizmat qilishi lozimligini alohida ta'kidlagan va shunga chaqirgan. Shuning barobarida, bu masala g'oyaviy tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan eng muhim jihatlardan biridir. Shuni aytish o'rinliki, hazrat Navoiy "Xayrat ul – abror" dostonida tasavvuf falsafasidagi axloq, xulq-odob qoidalari, insonparvarlik va odamiylik, nafsni tiyish, adolat va ma'rifat, tabiat va insonni sevish, ularni e'zozlash, ta'lim-tarbiya to'g'risidagi g'oyalardan unumli foydalandi. Bu g'oyalar mutafakkirning boshqa g'azal va ruboiylari, dostonlari, nasriy asarlariga ham singib ketgan. I.Haqqul ta'kidlaganidek, "Navoiyning tasavvufga yondashuvi va bu ta'limotdan ko'zda tutgan maqsadi – shaxs va millatqadriga mas'ul, yurt taraqqiyotiga suv va havoday zarur tushunchalarning istiqboli uchun yonib kurashgan, haqiqatni faqat tanish emas, haqiqatni sevish salohiyatini ham ko'zlagan mutafakkir san'atkorning yondashuv va maqsadi edi"

Mutafakkirning umuminsoniy mazmunga ega bo'lgan gumanistik qarashlari islom falsafasidan oziqlangan bo'lib, alloma o'zining asarlarida uning diniy va dunyoviy jihatlari, zohiriy va botiniy tomonlarini har tomonlama rivojlantirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Alisher Navoiy. Xazoyinul maoniy. G'aroyib us-sig'ar. Asarlar. 1-tom. –t.:
2. "Fan", 1998. –B.489.
3. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. Asarlar.10-tom. "G'afur G'ulom
4. nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti", 1978. –B.306-307.
5. Alisher Navoiy. Nazmul Javohir. Asarlar 15-tom. -T.: "Fan", 1968.-B.19.
6. Alisher Navoiy. Arbain. Asarlar. 15-tom.-T.: "Fan", 1968. –B.60.
7. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. Asarlar. 7-tom. .-T.: "G'afur G'ulom
8. nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti", 1978. –B. 40.